

MAKTAB MASLAHATCHISINING BOSHQARUV SALOHIYATINI RIVOJLANTIRISHDAGI ILMIY YECHIMLAR

Xalmonov Umid Ochilovich

Mustaqil tadqiqotchi

Annotatsiya

Ushbu maqolada maktab maslahatchisining boshqaruv salohiyatini rivojlantirish masalasi pedagogik va tashkiliy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Maktab maslahatchisi o'quvchilar tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash, pedagoglar va ota-onalar bilan hamkorlik qilish, tarbiyaviy loyihalarni muvofiqlashtirish hamda maktab muhitini takomillashtirish jarayonlarida muhim o'rin tutadi. Tadqiqotning maqsadi boshqaruv salohiyatining tarkibiy qismlarini aniqlash va uni rivojlantirishga qaratilgan amaliy modelni taklif etishdan iborat. Nazariy tahlil, qiyosiy yondashuv, tizimli tahlil va konseptual modellashtirish usullaridan foydalanildi. Natijada strategik rejalashtirish, muloqot, jamoani muvofiqlashtirish, nizolarni boshqarish, ma'lumotlarga asoslangan qaror qabul qilish, inklyuziv yondashuv va o'z faoliyatini baholash kabi kompetensiyalar ajratib ko'rsatildi. Boshqaruv salohiyatini rivojlantirish uchun ehtiyojlarni tashxislash, individual rivojlanish maqsadlarini belgilash, amaliy mashg'ulotlar, mentorlik, natijalarni kuzatish va refleksiya bosqichlarini qamrab oluvchi model ishlab chiqildi. Maqola nazariy xarakterga ega bo'lib, taklif etilgan modelni turli maktab sharoitlarida tajriba-sinovdan o'tkazish zarurligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar

maktab maslahatchisi; boshqaruv salohiyati; kasbiy kompetensiya; ta'lim menejmenti; hamkorlik; refleksiya; maktab rivoji

Kirish

Ta'lim muassasasining barqaror rivojlanishi faqat o'quv dasturlari va dars jarayonining sifati bilan emas, balki maktab jamoasining hamkorlikda ishlashi, o'quvchilar tashabbuslarini qo'llab-quvvatlashi va muammolarni o'z vaqtida hal etish imkoniyatlari bilan ham belgilanadi. Ushbu jarayonda maktab maslahatchisi o'quvchilar, pedagoglar, rahbariyat, ota-onalar va mahalla vakillari o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlashga xizmat qilishi mumkin. Bunday vazifalarni bajarish esa tegishli bilim va tajribadan tashqari, rivojlangan boshqaruv salohiyatini talab etadi.

Boshqaruv salohiyati shaxsning mavjud vakolatlarni bajarish qobiliyati bilangina cheklanmaydi. U vaziyatni tahlil qilish, maqsadni belgilash, resurslarni safarbar etish, jamoani birlashtirish, muloqot olib borish, nizolarni bartaraf etish va faoliyat

natijalarini baholash qobiliyatlarini ham qamrab oladi. Maktab maslahatchisi uchun ushbu sifatlar ayniqsa muhim, chunki uning faoliyati ko‘pincha turli manfaatlar va ehtiyojlarni muvofiqlashtirish bilan bog‘liq.

O‘zbek pedagogika fanida kasbiy kompetentlik, pedagogik mahorat, ta’limni boshqarish va tarbiyaviy jarayonlarni tashkil etish masalalari keng yoritilgan. N. Azizxo‘jayeva, N. Muslimov, R. Ishmuhamedov, S. Turg‘unov, B. Xodjayev va boshqa mahalliy olimlarning ishlari mutaxassisning kasbiy rivojlanishi, ta’lim jarayonini takomillashtirish hamda pedagogik hamkorlikni tashkil etish masalalarini o‘rganish uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Maqolaning maqsadi maktab maslahatchisining boshqaruv salohiyatini tashkil etuvchi asosiy kompetensiyalarni aniqlash va ularni rivojlantirishga qaratilgan ilmiy-amaliy modelni taklif qilishdan iborat. Tadqiqotda boshqaruv salohiyatini rivojlantirish qanday bosqichlarda tashkil etilishi, uning natijalari qanday ko‘rsatkichlar orqali baholanishi hamda jarayonda qanday tashkiliy shartlar muhimligi ko‘rib chiqiladi.

Metodlar

Maqola nazariy-tahliliy tadqiqot sifatida tashkil etildi. Unda pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv va konseptual modellashirish usullaridan foydalanildi. Birlamchi so‘rovnoma, tajriba-sinov yoki statistik tahlil natijalari keltirilmaydi; shu sababli xulosalar nazariy umumlashtirish va amaliy model taklifiga asoslanadi.

Birinchi bosqichda o‘zbek olimlarining kasbiy kompetentlik, pedagogik mahorat, ta’lim menejmenti va tarbiyaviy faoliyatni tashkil etishga oid qarashlari tahlil qilindi. Ikkinchi bosqichda maktab maslahatchisining vazifalari bilan bog‘liq boshqaruv kompetensiyalari ajratildi. Uchinchi bosqichda ushbu kompetensiyalarni rivojlantirish shartlari va amaliy vositalari qiyoslandi. Yakuniy bosqichda ehtiyojlarni aniqlashdan boshlab natijalarni baholashgacha bo‘lgan rivojlantirish modeli shakllantirildi.

Tahlil beshta mezon asosida olib borildi: maktab ehtiyojlariga moslik, amaliy faoliyatda kuzatilishi, rivojlantirish mumkinligi, o‘quvchilar manfaatlariga xizmat qilishi va natijalarni baholash imkoniyati. Taklif etilayotgan yondashuv maktabning tashkiliy sharoiti, maslahatchining tajribasi, mavjud resurslar va o‘quvchilar yoshiga qarab moslashtirilishi lozim.

Natijalar

Nazariy tahlil maktab maslahatchisining boshqaruv salohiyatini rivojlantirish uchun o‘zaro bog‘liq yetti yo‘nalishni ajratish imkonini berdi.

****1. Strategik rejalashtirish kompetensiyasi.**** Maslahatchi maktabdagi dolzarb ehtiyojlarni aniqlashi, ustuvor vazifalarni belgilashi va tashabbuslarni umumiy tarbiyaviy maqsadlar bilan bog'lashi kerak. Reja aniq maqsad, vazifalar, muddatlar, mas'ullar va kutilayotgan natijalarni qamrab olishi lozim. Shu bilan birga, reja vaziyat o'zgarganda qayta ko'rib chiqishga imkon beradigan darajada moslashuvchan bo'lishi zarur.

****2. Muloqot va hamkorlik kompetensiyasi.**** Maktab maslahatchisi o'quvchilar fikrini tinglash, pedagoglar bilan kelishish, ota-onalarga tushunarli axborot berish va hamkor tashkilotlar bilan aloqalarni yo'lga qo'yish ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak. Samarali muloqot faqat ma'lumot yetkazish emas, balki fikr-mulohazalarni qabul qilish va qarorlarning sabablarini tushuntirishni ham anglatadi.

****3. Jamoani muvofiqlashtirish va yetakchilik.**** Tashabbusni amalga oshirishda vazifalarni adolatli taqsimlash, ishtirokchilarning kuchli tomonlarini hisobga olish, muddatlarni kuzatish va jamoada mas'uliyat hissini shakllantirish muhim. Maslahatchi barcha ishni o'zi bajarishga intilmasdan, o'quvchilar va hamkasblarning mustaqil faoliyatiga sharoit yaratishi kerak.

****4. Muammolar va nizolarni boshqarish.**** Maktab muhitida qarashlar, manfaatlar yoki ish usullari bo'yicha kelishmovchiliklar yuzaga kelishi tabiiy. Maslahatchi nizoning sabablarini aniqlashi, tomonlarni tinglashi, shaxsga emas, muammoga e'tibor qaratishi va maqbul yechimlarni izlashga ko'maklashishi lozim. Zarur holatlarda maktab rahbariyati yoki tegishli mutaxassislarini jalb qilish muhim.

****5. Ma'lumotlarga asoslangan qaror qabul qilish.**** Faoliyatni faqat taassurotlar asosida baholash noto'g'ri xulosalarga olib kelishi mumkin. Ishtirokchilar soni, takliflar mazmuni, bajarilgan vazifalar, fikr-mulohazalar va tashabbusning foydalanuvchilarga ta'siri kabi ma'lumotlar birgalikda tahlil qilinishi zarur. Miqdoriy ko'rsatkichlar sifat jihatidan olingan fikrlar bilan to'ldirilishi kerak.

****6. Inklyuziv va axloqiy yondashuv.**** Maslahatchi barcha o'quvchilarning ishtirok etish imkoniyatlarini hisobga olishi, shaxsiy ma'lumotlarni ehtiyot qilishi, kamsitishning oldini olishi va o'quvchilar xavfsizligini ta'minlashga doir qoidalarga rioya qilishi kerak. Faol o'quvchilargina emas, kamroq gapiradigan yoki qo'shimcha yordamga muhtoj o'quvchilar ham o'z fikrini bildirish imkoniyatiga ega bo'lishi lozim.

****7. Refleksiya va uzluksiz kasbiy rivojlanish.**** Maslahatchi o'z qarorlari, muloqot uslubi va tashkiliy yondashuvini muntazam tahlil qilishi kerak. Refleksiya muvaffaqiyatli tajribalarni mustahkamlash, kamchiliklarni aniqlash va keyingi faoliyatni takomillashtirishga yordam beradi.

Ushbu yo‘nalishlarni rivojlantirish uchun olti bosqichli model taklif etiladi. Birinchi bosqichda maslahatchining kuchli tomonlari va rivojlanish ehtiyojlari o‘zini o‘zi baholash, rahbar fikri, hamkasblar mulohazasi hamda faoliyat hujjatlarini tahlil qilish orqali aniqlanadi. Ikkinchi bosqichda ikki yoki uchta ustuvor rivojlanish maqsadi belgilanadi. Uchinchi bosqichda amaliy o‘rganish tashkil etiladi: vaziyatli topshiriqlar, rolli mashqlar, tajriba almashish, mentorlik va seminarlar qo‘llanadi. To‘rtinchi bosqichda yangi ko‘nikmalar real maktab loyihalari yoki o‘quvchilar tashabbuslarini boshqarish jarayonida sinab ko‘riladi. Beshinchi bosqichda belgilangan ko‘rsatkichlar va ishtirokchilar fikrlari asosida natijalar kuzatiladi. Oltinchi bosqichda refleksiya o‘tkazilib, keyingi rivojlanish rejasi tuziladi.

Modelni qo‘llashda, masalan, o‘quvchilar ekologik tashabbusini tashkil etish misol bo‘lishi mumkin. Maslahatchi dastlab o‘quvchilarning takliflarini yig‘adi, maqsadni aniqlashga yordam beradi, vazifalarni taqsimlashni muvofiqlashtiradi va xavfsizlik talablarini tushuntiradi. Amalga oshirish jarayonida uchrashuvlar orqali muammolar aniqlanadi, yakunda esa ishtirokchilar natijalarni baholaydi. Bu holatda maslahatchining salohiyati faqat tadbirning o‘tkazilishi bilan emas, balki o‘quvchilarning mustaqilligi, hamkorlik sifati va tashabbusning foydasi bilan ham baholanadi.

Muhokama

Tahlil natijalari maktab maslahatchisining boshqaruv salohiyatini rivojlantirish bir martalik seminar bilan cheklanmasligi kerakligini ko‘rsatadi. Bilim va ko‘nikmalar real vazifalarda qo‘llanilmasa, ularning amaliy qiymati cheklangan bo‘lib qoladi. Shu sababli kasbiy rivojlanish kundalik faoliyatga bog‘lanishi, mentorlik, hamkasblar bilan tajriba almashish va muntazam refleksiya bilan mustahkamlanishi lozim.

Boshqaruv salohiyatining muhim jihati — vakolat va mas’uliyat o‘rtasidagi muvozanatdir. Maslahatchi o‘quvchilarga mustaqil qaror qabul qilish imkoniyatini berishi kerak, biroq xavfsizlik, maxfiylik va maktab qoidalariga rioya qilish masalalarida kattalarning mas’uliyati saqlanib qoladi. Ushbu chegaralar oldindan tushuntirilsa, o‘quvchilar tashabbus ko‘rsatish erkinligini va mas’uliyat doirasini yaxshiroq anglaydi.

Taklif etilgan modelda baholash jarayoni alohida ahamiyatga ega. Faqat o‘tkazilgan tadbirlar soni yoki qatnashchilar miqdorini hisoblash boshqaruv salohiyatining to‘liq manzarasini bermaydi. Bunga qo‘shimcha ravishda vazifalarning o‘z vaqtida bajarilishi, o‘quvchilarning qaror qabul qilishdagi ishtiroki, hamkorlik sifati, manfaatdor tomonlarning fikri va keyingi faoliyat uchun chiqarilgan xulosalar ham

ko‘rib chiqilishi kerak. Bunday yondashuv faoliyatni rasmiy hisobot uchun bajarish xavfini kamaytiradi.

O‘zbek olimlarining pedagogik kompetentlik va ta’lim jarayonini takomillashtirishga oid qarashlari maktab maslahatchisi faoliyatini tizimli tashkil etish uchun nazariy asos yaratadi. Biroq mazkur maqoladagi model nazariy umumlashtirishga asoslangan. Uni amaliyotga tatbiq etishdan oldin turli hudud va sharoitdagi maktablarda sinab ko‘rish, maslahatchilar hamda o‘quvchilar fikrini o‘rganish va natijalarni taqqoslash maqsadga muvofiq.

Tadqiqotning cheklovi shundaki, modelning samaradorligi tajriba-sinov orqali tasdiqlanmagan. Kelgusidagi tadqiqotlarda boshlang‘ich va yakuniy baholash, kuzatuv, intervyu va faoliyat natijalarini tahlil qilish usullaridan foydalanish mumkin. Shuningdek, maktab maslahatchisining vazifalari amaldagi me‘yoriy hujjatlar va muassasaning ichki tartiblariga muvofiq aniqlashtirilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Azizxo‘jayeva, N. N. (2003). Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. Toshkent: Fan.
2. Ishmuhammedov, R. J., Abduqodirov, A., va Pardaev, A. (2008). Ta’limda innovatsion texnologiyalar. Toshkent: Iste’dod.
3. Muslimov, N. A., va boshq. (2015). Kasb ta’limi o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. Toshkent. Xodjayev, B. X. (2017). Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: Sano-standart.
4. Turg‘unov, S. T., va boshq. (2008). Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarini boshqarishda nov, M. (2008). Milliy tarbiya. Toshkent: Ma’naviyat.